

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 12 (Eylül/September 2023), s. 471-484.
Geliş Tarihi-Received: 25.07.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 15.08.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1332653

Irmak Zileli'nin Romanlarında Annelik

Motherhood and Beyond in Irmak Zileli's Novels

Gülçin OKTAY*

Öz

Annelik, bir kadının hayatını değiştiren dönüm noktalarından biridir. Biyolojik bir süreç gibi görünmekle birlikte annelik, kadının psikolojik durumunu da etkiler. Yüzyıllar boyunca "kutsallık" üzerinden tanımlanan annelik, son yıllarda çeşitli tartışmaların odağındadır. Buna göre; en çok dillendirilen sorular anneliğin içgüdüsel olup olmadığı ve her kadının anne olmayı isteyip istemediğidir. Bu soruların cevabı kişiden kişiye değişmekle birlikte son yıllarda kadınlar lehine bir tablo ile karşılaşmaktayız. Kadınlar artık anneliği içgüdüsel, dini bir görev veya soyun devamlılığı dayatması üzerinden görmemekte bunu bir "tercih" üzerinden okumaktadırlar. Özellikle doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlık kazanması ve kadınların iş hayatına katılarak ekonomik özgürlüklerini ele almaları bunu kolaylaştırmıştır. Avrupa'da ve Amerika'da "childfree" kavramı üzerinden tanımlanan bu durum, gönüllü olarak çocuk sahibi olmamayı ve çocuksuzluğu bir tercih olarak görmeyi ifade eder. Türkiye'de ise çocuk sahibi olmanın bir tercih üzerinden konuşulması yaygın olmamakla birlikte son yıllarda artmaktadır. Edebiyat metinleri de kadınların hayatını meşgul eden böyle bir meseleye kayıtsız değildir. Anne, anne olmak ve çocuk; uzun zamandır edebiyat eserlerinde yer verilen bir konuyken son dönemlerde anne olmama kararı da edebiyat eserlerine konu olur. Bu eserlerden biri de Irmak Zileli'nin 2014 yılında yayımlanan *Gözlerini Kaçırma* romanıdır. Zileli, anneliği bir tercih üzerinden değerlendirirken çeşitli anne örnekleri üzerinden de konunun sorunlu yanlarına değinir. Üstelik Irmak Zileli sadece bu romanında değil diğer romanlarında da annelik, anne olma, anne-kız ilişkisi gibi meselelere odaklanır. Bu makalede de annelik kavramı, anneliğin edebî eserlere yansımaları irdelenecek ve Irmak Zileli'nin romanları üzerinden gelinecek nokta hakkında çıkarım yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Irmak Zileli, roman, annelik, gönüllü çocuksuzluk, tercih.

Abstract

Motherhood is one of the most life-changing milestones in a woman's life. Although motherhood seems to be a biological process, it also affects a woman's psychological state. Having been defined in terms of "sacredness" for centuries, motherhood has been the focus of various debates recently. The most frequently asked questions in these debates are whether motherhood is instinctive and whether every woman wants to be a mother. Answers vary from person to person, and in recent years, the situation has shifted in favor of women. Women no longer see motherhood as an instinctual, religious duty or an imposition for the continuity of the lineage, but rather as a "choice". Especially the widespread use of contraceptives and women's economic independence gained by participating in business life have made it easier to create this situation. In Europe and the United States, the concept of "childfree" refers to voluntarily not having children and seeing childlessness as a choice.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: oktaygulcin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3745-5896.

Although it is not common in Turkey to talk about having children as a choice, it has also been increasing in recent years. Literary texts have also not been indifferent to such an issue preoccupying women's life. While mother, motherhood, and children have long been the subject of literary works, the decision not to become a mother has recently also been the subject of literature. One of these works is Irmak Zileli's novel, titled *Gözlerini Kaçırma*, published in 2014. While Zileli considers motherhood a choice, she also addresses the problematic aspects of the issue through numerous examples of mothers. Furthermore, Irmak Zileli focuses on issues such as motherhood, being a mother, and mother-daughter relationships not only in this novel but also in her other novels. This article will examine the concept of motherhood, and the reflection of motherhood on literary works and draw conclusions based on Irmak Zileli's novels.

Keywords: Irmak Zileli, novel, motherhood, childfree, choice.

Giriş

Annelik, evrensel olarak yüceltilen ve teşvik edilen bir ideolojidir. Biyolojik bir süreç olmakla birlikte anneliği sadece bu eksene hapsederek açıklamak yanıltıcı bir yaklaşımdır. Annelik; bir kadının hayatı için başlı başına bir değişim demektir. Bu değişim, sadece bedensel olarak değil psikolojik olarak da büyük etkilere sahiptir. Bu sebeple annelik, cinsel-ruhsal bir süreç olarak da tanımlanabilir. Sadece kadını, kadın bedenini ve psikolojisini ilgilendiren bir konu olmadığı da erkeklerin anneliğe kadınlardan daha çok müdahil olmalarından anlaşılabilir. Üreme, annelik ve çocuk bir anlamda insan türünün devamlılığına gönderme yapan ve ataerkil toplumun başlıca ilgi alanlarından biridir. Bu nedenle kadın bedenini ilgilendiren bir olay, bireysel olmaktan çıkıp toplumsal bir mevzuaya dönüşmüştür. İşte bu, kişisel olanla politik olanın kesiştiği noktadır.

Annelik ve anne olma deneyimleri her ne kadar evrenselmiş gibi sunulsa da kültürden kültüre farklılık gösterir. Aynı zamanda dönem ve ekonomik koşullar da bu deneyimin yaşanmasında farklı uygulamaları gözler önüne serer. Yüzyıllar boyunca kendi başına, evde ve normal olarak yapılan doğumlar, şartların değişmesiyle birlikte farklı bir noktaya evrilmiştir. Anne ve çocuk ölümlerindeki artışlar, doğumların teknolojik ve tıbbî gelişmelerle birlikte daha güvenli, hijyenik ve profesyonel olan hastane ortamına taşınmasına yol açmıştır (Miller, 2010, s. 88-95). Sezaryen oranlarındaki artış da doğumun kadınlar için daha güvenli olmasını sağlayan önemli bir aşamadır. Ancak buna rağmen doğum, her zaman birçok riski içerisinde barındırır. Bu aşamayı atlatıp sağlıklı bir doğum yapan kadınlar için yeni bir süreç başlar: Annelik.

Annelik ile ilgili en çok tartışılan meselelerden biri de anneliğin içgüdüsel olup olmadığıdır (Welldon, 2001, s. 23). Yaygın kanaat, anneliğin içgüdüsel olduğu ve her kadının anne olmayı istediğidir. Oysaki bu, anneliği ve anneliğin yüzyıllar içinde kazandığı anlamları düşününce gerçekçi bir bakış değildir. 1970'li yıllardan önce anne olmak ve çocuk bir evliliğin olmazsa olmaz unsurlarından sayılıyordu. Sağlık problemi olmayan her kadının anneliği arzuladığı ve sorgulamadan çocuk yaptığı düşünülüyordu. Elisabeth Badinter'in ifadesiyle anne olmanın üç temel niteliği vardı:

1. İçgüdüsel
2. Dinî bir görev
3. Türün devamlılığı (2011, s. 17).

Ancak doğum kontrol yöntemlerinin kullanılmaya başlanmasıyla bu durum, kadınlar lehine değişmeye başladı. Böylece kadınlar bedenlerini ve hayatlarını bütünüyle değiştirecek böyle bir kararı düşünerek almaya başladılar. Elbette bu değişim kısa bir sürede olmadı; ancak artık anneliğin içgüdüsellğine, dinî bir görev oluşuna ve türün devamlılığını sağlmasına başkaldıran kadınların sayısı arttı. Kadınlar, "Bir kadın neden

anne olmalı?" sorusunu daha fazla dillendirdiler. Bu noktada ataerkil dayatmaları rafa kaldırdıklarını ve bunu duygusal bir karar olmaktan çıkardıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz (Badinter, 2011, s. 20). Kadınlar, bu kararı almadan önce mevcut hayatlarını da göz önünde bulundurarak bir sorgulama sürecine girdiler. Özellikle kariyer ve çift ilişkisinin yapısı bu sorgulamayı daha da arttırdı. Bunda kadınların doğum ve doğum sonrası süreç ile ilgili kendi aralarındaki "sessiz anlaşma"yı yıkmaları da etkili oldu. 70'li yıllardan önce annelik bir görev, doğal bir süreç ve kutsal bir olay olarak görülürken kadınlar çekilen zorlukları konuşmaktan kaçınırdı. Çünkü anneliğe yüklenen o "kutsal" özellikleri eleştirmekten ve "norm"un dışına çıkmaktan korkarlardı (Miller, 2010, s. 106-109). Ancak kadın hareketlerindeki gelişim, kız kardeşlik söylemi ve elbette teknolojinin gelişimi bu "kutsal" olayın iç yüzünü daha fazla ortaya döktü. Bu nedenle kadınların bir kısmı yine anneliği kutsal görürken bir kısmı bunu enine boyuna düşünmeye başladı. Böylece doğurganlık azalmaya veya anne olma yaşı yükselmeye başladı.¹

2000'li yıllardan itibaren de anne olmak giderek sorgulanan ve reddedilen bir olgu olmaya başladı. Sağlık sorunu olmaksızın çocuk yapmama kararı içgüdü söylemlerine, dinî görevlere ve neslin devamlılığına bir başkaldırıdır. Bu durumun arkasında ise bireyselden toplumsala çeşitli nedenler gizlidir. Türkiye'de de son dönemlerde kadınların anne olmayı bilinçli bir şekilde reddettikleri görülür. Her reddedişin arkasında farklı sebepler olsa da artık kadınlar kendilerine yüklenen misyonları kabul etmezler ve hayatlarının kontrolünü ellerine alırlar. Geline bu nokta, elbette toplumsal hayatın bir yansıması olan edebiyat eserlerinin de konusu olur. Anne, anne olmak ve çocuk; uzun zamandır edebiyat eserlerinde yer verilen bir konuyken son dönemlerde anne olmama tercihi üzerine de eserler yazılmaya başlanır. Bu eserlerden biri de Irmak Zileli'nin 2014 yılında yayımlanan *Gözlerini Kaçırma* romanıdır. Eser, anneliği bir tercih üzerinden değerlendirirken çeşitli anne örnekleri üzerinden de konunun sorunlu yanlarına değinir. Üstelik Irmak Zileli sadece bu romanında değil *Eşik* (2011), *Gölgesinde* (2017), *Bozuk Saat* (2019), *Son Bakış* (2019), *Arkadaşım İçin* (2022) ve *Bende Ölen Sensin* (2022) romanlarında da annelik, anne olma, anne-kız ilişkisi gibi meselelere değinir. Bu sebeple annelik üzerine düşünmek ve anneliğin 21. yy'da geldiği noktayı değerlendirebilmek için geçirdiği aşamalara bakmak gerekir.

Anneliğin Edebî Serüveni

Anneliğin ve anneliğe yüklenen anlamın değişmesi modernleşme sürecinden bağımsız düşünülemez. Bu süreçte Batı'ya açılan Osmanlı toplumu, gözlemlediği pek çok yapıyla birlikte kadını ve onun toplumdaki konumunu da sorgular. Elbette bu sorgulama süreci birtakım değişiklikleri de beraberinde getirir. Kadın artık sadece evin bir parçası ve toplumsal hayattan kopuk bir yapının içinde değildir. Geniş ailelerden çekirdek aileye doğru ilerleyiş kadının aile içerisindeki durumunu da kısmen değiştirir. Kadın "henüz" bir birey olarak kabul edilmese de bir "anne" olarak eğitimine önem verilmeye başlanır. Üstelik dönem romanlarında baba yokluğunda evin idaresini ele almak zorunda kalan eğitimsiz kadınların durumu açıkça gözler önüne serilir. Jale Parla'nın "yetimlik korkusu" ile tanımladığı bu durum, güçlü İmparatorluğun/otoritenin/babanın yıkılış süreciyle

¹ Elisabeth Badinter, 1970'ten 2009'a kadar doğum oranlarının değişim sürecini Kuzey ve Güney Avrupa ekseninde aktarır. Badinter'in aktardığı tablo incelendiğinde doğum oranlarında 1970'li yıllardan beri belirgin bir düşüş vardır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Badinter, 2011, s. 26-27). Türkiye İstatistik Kurumunun 2001-2022 yılları arasındaki verilerine göre durum, Türkiye'de de benzerdir. 15-49 yaş arası kadınlar üzerinden alınan verilere göre Türkiye'de toplam doğurganlık hızı 2001 yılında 2,38 çocuk iken 2022'de 1,62'ye gerilemiştir. Bu oran, Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında hala yüksek olmakla birlikte ülke çapında yıllara göre belirgin bir düşüşü göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2022-49673> (Erişim Tarihi: 20.05.2023).

oğullardaki endişe sendromudur (2018, s. 15). Bu sebeple yetim kalan oğullar, Şerif Mardin'in ifadesiyle "Bihruz Bey sendromu" yaşayarak züppeleşirler (1991, s. 40). Oğul için Batı, baba yokluğunda yeni rol modeldir ve bu modelden nelerin alınıp nelerin alınmayacağına dair sınır sarsıntılıdır. Baba yokluğunda tek otorite ise tecrübesiz ve eğitimsiz annelerdir. Bu sebeple dönem romanlarında erkek karakterlerin Nurdan Gürbilek'in ifadesiyle bariz bir "kadınsılaşıma endişesi" taşıdıkları görülür (2004, s. 51). Otoritesiz anneleri güçlü hâle getirmenin de felakete sürüklenen oğulları kurtarmanın tek yolu da eğitimidir. Eğitim, özellikle de kadının eğitimi modernleşme sürecinin en önemli konularından biridir. Şemseddin Sâmî, 1296 [1878/1879] yılında yayımlanan *Kadınlar* risalesini bu konuya ayırır ve toplumun yarısı dediği kadınların hâllerine odaklanır (Akt. Karakoç, 2008, s. 11). Yazara göre kadınlar; erkekleri yetiştiren, onları eğiten kişiler olarak toplum içerisinde çok önemli bir role sahiptirler. Bu sebeple Şemseddin Sâmî, "medeni" ve "ahlâklı" bir toplum olmanın yolunun eğitimden geçtiğini vurgular (Akt. Karakoç, 2008, s. 15). Şemseddin Sâmî yazarı olduğu *Aile* dergisinde de bu bakış açısını sürdürür.² Namık Kemal de 'Aile', 'Nüfus', 'Maarif' gibi yazılarında Tanzimat kadınının durumu ve aile konularında önemli görüşler öne sürer (Durmuş, 2022, s. 52).

Dönemin dergilerinde ve romanlarında kadınların eğitimi üzerine yazılanlar etkili olur ve eğitim alanında önemli düzenlemeler yapılır. 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile kızlar için öğretmen okulları açılması, rüştiyelerin çoğalması, 1876 yılında ilân edilen Kânun-i Esâsî ile birlikte ilköğretimin kız ve erkek çocuklar için mecburî hâle getirilmesi eğitim alanındaki önemli adımlardır (Kodaman ve Saydam, 1992, s. 479-483). Ayrıca 1843'te Tıbbiye Mektebi'nde başlayan ebelik eğitimi ve 1859'da rüştiyelerde başlayan dikiş, nakış gibi teknik eğitimler kadınlara meslek alanında fırsatlar sunar (Kurnaz, 2013, s. 108, 130). 1869 yılında kız ilkokullarına ve rüştiyelerine öğretmen yetiştirmek amacıyla Dârü'l Muallimât okullarının açılması kadınların hem aile içinde hem de kamusal alanda görünürlüğünü artırır (Kodaman ve Saydam, 1992, s. 493). Bu gelişmelerden sonra iyi bir eş ve anne olmanın yolu eğitim olarak sabitlenir. Artık erkekler de kadınların eğitim almalarını desteklerler ve yazılarında eğitimi eşin önemine dikkat çekerler.³

Bir önceki dönemin eğitimsiz anne profilinden veya annesizlikten alınan dersler, bir sonraki nesilde telafi edilmeye çalışılır. Ancak eğitim aile kurumunu sarsmadığı, kadını eş, çocuk ve hasta bakımından uzaklaştırmadığı sürece makbuldür. Kadının bireyleşmeye başlaması -dönem romanlarında sıklıkla görüldüğü üzere- kitap okumaya başlaması erkekler açısından rahatsız edici bulunur. Çünkü onlara göre kadın sadece çocuk yetiştirmek için eğitilmelidir. Fazla eğitimin getireceği sorgulamadan ve erkeklerle "itaat" kültürünün ortadan kalkmasından endişe edilir. Ataerkil ve dindar bir toplumda aile kurumu her zaman ön plandadır. Öyle ki anneliğin ihmal edilip cinselliğin ön plana çıkarılması sorun oluşturur. Bu konuda verilebilecek en net örnek ise Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* (1901) romanıdır. Romanda Firdevs Hanım'ın ve kızı Bihter'in eşlerini aldatmaları, özellikle bir anne olarak Firdevs Hanım'ın kadınlığının önünde çocuklarını bir yük olarak göstermesi oldukça önemli bir ayrıntıdır. Toplum, aileye ve ailenin getirdiği ahlâkî sınırlara kadını yerleştirdiği için Firdevs Hanım norm dışı kabul edilir. Bihter ne kadar annesine benzemek istemese de cinselliği/kadınlığı ön plana aldığı için "onun kızı" olarak görülür.⁴ Bu anlamda kadının tıpkı erkekler gibi cinselliği öne

² 27 Mayıs 1880-10 Haziran 1880 tarihleri arasında üç sayı yayımlanan *Aile* dergisinde Şemseddin Sâmî; kadınlara, kadınların görevlerine, ev idaresine ve çocuk terbiyesine dair önemli yazılar yazar. Ayrıntılı bilgi için bk. (Karakoç, 2008, s. 21-24).

³ Ataerkil aile sistemini eleştiren dönem romanları için bk. (Durmuş, 2022, s. 53-55)

⁴ Seda Başer Çoban, "Tanzimat'tan Servet-i Fünûn'a Anneliğin Kaybı ve Çocuksuzluk" adlı yüksek lisans tezinde konuyu Halit Ziya'nın *Aşk-ı Memnu*, Mehmet Rauf'un *Eylül* ve Halide Edip'in *Handan* romanları

çıkarması kabullenilemez. Buna göre; arzularını yaşamak isteyen kadın ya hafifmeşreptir ya cariyedir ya gayrimüslimdir ya da yasak aşk peşinde koşan kötü tabiatlı bir varlıktır.

1912 Balkan Savaşları ve 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı ile kadınların durumunda belirgin bir farklılık görülür. Kadın artık erkekten kalan yerleri idare eden, hatta erkeklerle birlikte savaşa katılan “özgür” bir yapıdadır. Bizzat kadınlar tarafından çıkarılan dergiler⁵, açılan dernekler de bu özgürlüğün ispatı gibidir. Henüz ürkek bir yapıda olsalar da gelinen bu nokta, kadınlar açısından devrim niteliğindedir. Savaşın kazanılması, Cumhuriyet’in ilânı ve inkılâplarla birlikte kadınlar artık sadece “ev içi” mekâna ait değillerdir ve “geçici” olarak da kamusal alanda bulunmazlar.⁶ Çalışan kadın sayısındaki belirgin artışa rağmen yine de kadınların aslî görevi annelik olarak belirlenir. Annelik genç ve dinamik Cumhuriyet için önemli bir statüdür ve her daim kutsandır. Gelecek nesiller söylemi ve anneliğin öne çıkarılması ulus-devletleşme süreçlerinin tipik refleksidir. Cynthia Enloe’nin ifadesiyle kadınlar; ulusun en kıymetli malları, ulus değerlerini aktaran araçlar ve milliyetçi rahimlerdir (2003, s. 90). Bu sebeple doğum oranları sıkı kontrol altındadır ve nüfusun azalıp artmasına göre yeni politikalar benimsenir (Sever, 2015, s. 75).

Bu tablonun kırılması ise 1960’lı yıllarda dünyadaki feminist hareketlere dayanır. Simone de Beauvoir, Kate Millett, Shulamith Firestone, Adrienne Rich, Betty Friedan, Juliet Mitchell gibi kadınların yazdıkları eserler kadınlığın doğuştan değil sonradan edinilen bir rol olduğunu ortaya çıkarır. Aynı durum annelik için de geçerlidir ve anneliğin içgüdüsel olup olmadığı tartışılmaya başlanır (Bahar, 2019, s. 2). Ancak bir kısım kadın anneliği bağımsızlık korkusunu perdelemek için kullanır. Colette Dowling’in “Sindrella kompleksi” olarak bahsettiği bu durum, kadınların kendi ayakları üzerinde durmaktan korkmalarını ve bir erkeğe yaslanmayı gerekli görmelerini ifade eder (2022, s. 38). Bu kompleksi yaşayan ve uzun yıllar da bunu göz ardı eden kadınlar genellikle bir kayıp veya boşanma sonrası durumlarını gözden geçirirler. Kendisi de hayatının bir döneminde bu komplekse kapılan Dowling; eş olmayı, anne olmayı ve dışarıdaki hayatı erkeğin yönetmesini bir tür kaçış olarak değerlendirir (2022, s. 11-14). Ancak bu kaçış, kadını bir başka esaretin içerisine sokar ve evliliğin/ilişkinin, ev işlerinin, çocukların bütün yükü kadına kalır. Simone de Beauvoir da Jean-Paul Sartre ile olan ilişkisinde “Sindrella kompleksi”ne kapıldığını hisseder ve Sartre hegemonyasından kurtulmak, öz-saygısını geri kazanabilmek için adımlar atar (Dowling, 2022, s. 254-257). Aynı zamanda bu adımlar, kadınların mevcut durumları üzerine düşündüklerini, anneliği sorguladıklarını; ataerkil topluma ve her şeyden önce de kendilerine başkaldırdıklarını gösterir. Özellikle anneliğin “kutsal”lığı üzerindeki dokunulmazlığı kaldıran bu çabalar, meseleyi getirdiği yükler üzerinden konuşmaya fırsat verir. Böylece anneliği eleştirmek, anne olmaktan memnun olmamak ve anne olmayı tercih etmemek yadırganacak bir tavır olmaz.

üzerinden ele alır. Başer’e göre, bu romanlardaki -sırasıyla- Bihter, Suat ve Handan Tanzimat dönemindeki kadın tiplerinden farklı bir noktayı temsil ederler. Bu kadınların çocuksuz olmalarına rağmen anneliğe olumsuz bir bakışları yoktur; ancak yasak aşk üçgeninde annelik rollerini üstlenemezler. Bu sebeple Tanzimat dönemindeki otoriter olmayan ve yok sayılabilecek anneler, bu dönemde farklı bir nedenle yine yoklardır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Başer, 2012, s. 10-16, 49-59).

⁵ *Şükûfezar, Hanımlara Mahsus Gazete, Demet, Mahâsin, Kadın/Selânik, Kadın/İstanbul, Kadınlar Dünyası, Kadınlık* adlı dergiler kadınların çıkardıkları veya ağırlıklarının olduğu dergilerdir. Kadınlar bu dergilerdeki yazılarda, daha önce erkeklerin kullandıkları “kadınlığın terakkisi ve teâlisi” ifadelerinin yerine “hakk-ı hayat”ı kullanmaya başlarlar. Bu ifade hem erkeklerin tanımlarından kurtulmanın hem de özgürlük taleplerinin ilk adımıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Demirdirek, 2011, s. 64-65).

⁶ Cumhuriyet döneminde kadınların eğitimde, hukukî ve siyasi alanlarda kazandıkları haklar ve kadın hareketlerinin geldiği yer için bk. (Durmuş, 2022, s. 67-89).

1970'lerden sonra ise Avrupa ve Amerika'da yepyeni bir terim olan "childfree" kullanılmaya başlanır. Bu terim, "childlessness" ifadesinin çocuksuzluğu bir eksiklik olarak gören anlayışına tepkidir. Bir anlamda "childfree" gönüllü olarak çocuk sahibi olmamayı, çocuksuzluğu bir tercih olarak görmeyi ifade eder (Gillespie, 2015, s. 122-123; Avison-Furnham, 2015, s. 47). Burada önemli olan ise kadının anne olmasını engelleyecek herhangi bir sağlık sorununun olmamasıdır. Bu sayede çocuk, arzu edilen bir şeye dönüşür ve dayatmalar üzerinden bir kadının hayatını şekillendirmez (Eke, 2022, s. 100-101). Ancak çocuksuzluğu tercih eden kadınlar genellikle bencil ve sapkın olmakla, kadınsı olmamakla, çocuk sevmemekle ve kariyer odaklı olmakla suçlanırlar (Gillespie, 2015, s. 124). Oysaki bu kadınların çocuksuzluk tercihinin altında çeşitli sebepler yatmakta ve her karar bireysel bir hikâyeyi içermektedir. Üstelik gönüllü çocuksuzluğu seçen kadınlarla erkeklere eşit muamele yapılmamakta, bu konuda çifte standart uygulandığı görülmektedir.⁷ Gönüllü çocuksuzluğu tercih edenler ise İngiltere, Amerika, Almanya gibi gelişmiş ülkelerden iyi eğitilmiş, kariyerli ve orta sınıfa mensup kadınlardır (Avison-Furnham, 2015, s. 46; Buhr-Huinink, 2017, s. 597). 2000'li yıllardan itibaren de bu tercih, gelişmekte olan ülkeleri ve buralarda yaşayan yine iyi eğitilmiş, kariyerli, orta sınıf kadınları kapsamaktadır (Eke, 2022, s. 118). Belgeseller, filmler, sosyal medya üzerinden kurulan ağlarla da çocuksuzluğu tercih eden kadınlar birbirlerine ulaşma imkânı bulmaktadırlar.⁸ Türkiye'de çocuk sahibi olmanın bir tercih üzerinden konuşulması henüz yaygın değildir. Ancak 1980'li yıllardan itibaren çocuğun getirdiği fiziksel ve psikolojik yükler gibi konulara daha fazla yer verilmekte; bunlarla ilgili tezler, makaleler yazılmakta ve çeviriler yapılmaktadır. 1980 sonrası kadın yazarların eserlerinde bu konuyu ele alan Ürün Şen-Sönmez de gelinen noktayı 118 roman üzerinden aktarır (2021, s. 449). Adalet Ağaoğlu'ndan Şebnem İşigüzel'e uzanan bu incelemede Türk romanında anneliğin artık sorgulandığı ve tercihe dönüşmeye başladığı görülür (Şen-Sönmez, 2021, s. 449-460).⁹ Artık anne olmak "kutsallık" üzerinden değil getirdiği yükler üzerinden öne çıkarılır. İncelenen romanlarda da aile içi tecavüz, kürtaj, doğum sonrası depresyonu gibi konuların sıklıkla işlendiği görülür. Irmak Zileli'nin romanları da anne olmayı reddeden veya anneliğin ağırlığı altında ezilen kadınları ısrarla vurgulaması açısından ayrı bir yerde durmaktadır.

Annelik Bir Kader mi?

⁷ Arieke J. Rijken ve Eva-Maria Merz gönüllü çocuksuzluk konusunda erkeklere ve kadınlara uygulanan çifte standardı 25 Avrupa ülkesi örneği üzerinden incelerler. Rijken ve Merz bu incelemeyi yaparken sadece farklı ülkelerden erkek ve kadın örnekleri ile yetinmemişler, bu örnekleri de yaş, eğitim düzeyi, çalışma düzeyi, dinî inanç, medenî hâl, ebeveynlik düzeyi gibi çok düzeyli bir modele ayırmışlardır. Rijken ve Merz'in elde ettiği sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde ise Avrupa ülkelerinde kadınların gönüllü çocuksuzluğu erkeklerden daha fazla onay almıştır. Bu konu, ülkelerdeki toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili olup gönüllü çocuksuzluğun onaylanma değerleri de bu eşitlik düzeyine bağlıdır. Ancak bu incelemelerde Kıbrıs farklı bir yerde durmakta; burada çocuk sahibi olmamayı seçen kadınlar erkeklerden daha fazla yargılanmakta ve onaylanmamaktadır. Özellikle Kıbrıs örneği ülkemizdeki cinsiyet eşitliği durumuna da benzerliği sebebiyle önemli bir örnektir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Rijken-Merz, 2014, s. 476-480).

⁸ Pınar Eke, 2022 yılında yayımladığı *Tercihen Çocuksuz-Kadınlık Arzuları Değişirken* kitabında gönüllü çocuksuz kadınların iletişim ağlarından bahseder. Eke; Childfree Humor, Childfree Is Not A Dirty, The Childfree Choice, Why No Kids?, Non.Parents.Com, The Childfree Life, Don't Kid Yourself-Childless by Choice, Cheerfully Childfree adlı facebook hesaplarına ve bu hesapların giderek artan kitlesine dikkat çeker. Ayrıca Eke bu gelişmeleri ABD'de, İsveç'te çocukların giremediği kafeler, köyler haberleri ve Belçika'daki Çocuksuz Bayramı (21 Mayıs), Uluslararası Gönüllü Çocuksuzluk Günü (1 Ağustos) kutlamaları üzerinden destekler. Ayrıntılı bilgi için bk. (Eke, 2022, s. 119-124). Amy Blackstone da eşi Lance ile birlikte 2013 yılında kurdukları "We're (not) having a baby!" (Bir bebeğimiz olmayacak) adlı bir blogtan bahseder. Amy, kitapta, gönüllü çocuksuzluk üzerine düşüncelerini ve blog çerçevesinde kendilerine yöneltilen olumlu veya olumsuz eleştirileri aktarır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Blackstone, 2023, s. 19-20).

⁹ Ürün Şen Sönmez, kitabında Irmak Zileli'nin sadece *Gözlerini Kaçırma* ve *Eşik* romanlarına odaklanır.

Irmak Zileli, yazarlık serüvenine hikâye ve dergilerde başlamış son dönemin dikkat çeken isimlerinden biridir. Yazar, 2011 yılında yayımlanan ilk romanı *Eşik*'ten sonra toplam altı roman çıkarmıştır. Bu romanlardan 2019 yılında yayımlanan *Bozuk Saat* ve 2022 yılında yayımlanan *Arkadaşım İçin* gençlik romanı kategorisinde değerlendirilmektedir. *Eşik*'ten sonra yayımlanan *Gözlerini Kaçırma* (2014) ve *Gölgesinde* (2017) romanları temel meseleler açısından benzerlikler göstermektedir. Yazarın 2019 yılında yayımlanan ve 2020'de Duygu Asena Roman Ödülü'nü alan *Son Bakış* ve 2022 yılında yayımlanan *Bende Ölen Sensin* romanları da son dönemin güncel sorunlarına değinmesi bakımından dikkat çekicidir.

Yazarın annelik, kadınlık, anne-kız ilişkileri konularına değinen romanları *Eşik*, *Gözlerini Kaçırma* ve *Gölgesinde*'dir. 2012 yılında Yunus Nadi Roman Ödülü'nü alan *Eşik*, devrimci mücadelenin içinde olan bir aileyi ve bu ailenin kızları ile olan ilişkisini anlatır. Eser, daha çok baba-kız ilişkileri üzerinde dursa da annelik ve anne-kız ilişkilerine dair örnekler sunar. Romanın başkarakteri, ailenin kızı Eylül'dür. Eylül'ün annesi Ayşe'nin ise annelik süreci bahsedilmeye değer örnekler içerir. Bunlardan birincisi, Ayşe'nin hiç hesapta yokken hamilelik haberini almasıdır. Baba Hasan için bu haber, mevcut siyasi ortam içerisinde doğru bir karar değildir. Bu sebeple Hasan, Ayşe'yi kürtaja ikna eder. Ayşe kürtaj yaptırsa da hiçbir zaman bu olayı unutamaz ve bu konuda Hasan tarafından manipüle edildiğini düşünür. İkinci hamilelik haberini aldığı anda ise otuzlu yaşlarda olmasına ve doğumun riskler barındırdığını bilmesine rağmen doğurmakta ısrar eder. Ayşe için annelik bir tercihtir ve bu yükü üstlenmeye de hazırdır. Nitekim annelik süreci tam da Ayşe'nin beklediği gibi geçer. Hasan, doğum esnasında bile bir an önce davasının başına dönmek isteyen ve doğumu hayatı önünde engel olarak gören eştir. Ayşe, Eylül'ün bütün sorumluluklarını üstlense de tahmin edemediği zorluklarla baş eder. Bunlardan birincisi, devrimci bir aile olmaları sebebiyle sürekli saklanmak zorunda kalmaları; diğeri ise ilgisiz bir babanın kızında açtığı yaraları görmesidir. Üstelik Ayşe'nin kızı ile zaman zaman yaşadığı çatışmalar da anneliğin bir gül bahçesi olmadığını vurgular. Daha da ötesinde bir çocuk büyütme, "devrimin provası gibi[dir]" (Zileli, 2017a, s. 110) ve romanın başında Ahmet Hamdi Tanpınar'dan alıntılanan epigrafta olduğu gibi annelik "[o]lup olmamanın eşiklerinde" yaşamaktır (Zileli, 2017a, s. 8).

Irmak Zileli'nin *Gözlerini Kaçırma* romanı ise annelik meselesini derinlemesine ele alan ve önemli örnekler sunan bir eserdir. Zileli; Didem karakteri ve Didem'in yakın çevresindeki anne olan kadınlar üzerinden anneliği detaylı bir şekilde irdeler. Didem, akademisyen bir kadındır. Roman, Didem'in kızı Rüya'ya anlattığı bir masal üzerinden başlar ve sonunda küçük kızın sesinin tamamen kesildiği vurgulanır. Bundan sonra Didem, kendisinin artık bir üçüncü sayfa haberi olduğunu söyler. Romanın bu ilk kısımlarında okuyucu, Didem'in anneliği ile ilgili bir şeylerin yolunda olmadığını anlar. Didem'in "toplumun en küçük birimi aile", [h]er kadın anne doğar" klişelerini sorgulaması ve kızı Rüya'nın başka bir anneyi doğuramayacağını söylemesi okuyucunun gerçeği görmesini sağlar (Zileli, 2018, s. 11). Didem, kızı Rüya'yı öldürmüş veya ölümüne sebep olmuştur ve bulunduğu yerde yargılanmayı beklemektedir. Ancak yine de romanın rüya ile gerçekler arasında karışan anlatımı bu cinayetin sembolik de olabileceğini düşündürmektedir.

Roman boyunca da Didem'in sembolik veya gerçek bu olay üzerine yaptığı sorgulamaları okuruz. Didem arkeologdur ve yaptığı bu katman katman sorgulamayı da işine benzeter. Didem'in ilk incelediği kısım annesi ve onun da annesinin anneliğidir. Karşısına çıkan anneler ise mutsuz, sevgisiz ve zorunlu annelerdir. Didem'in anneanesi Kamile Hanım, öğretmen olmayı arzularken asker Namık Bey ile evlenmiş ve öğretmenlik hayallerini rafa kaldırmış bir kadındır. İlk çocuğu Vedat daha üç yaşındayken bir kaza

sonucu babasının silahıyla kendini vurur ve ölür. Bu olay, aile içerisinde bir skandaldır ve Kamile Hanım'ın anneliği etrafında dedikodulara sebep olur. Olay, aile içerisinde bastırılrsa da Kamile Hanım'ın kendi çocuğunu öldürmüş olabileceği ihtimali hep ima edilir. Didem'in annesi Hicran da işte bu acı olaydan sonra bir teselli olması amacıyla doğurulur. Ancak Hicran da mutlu bir anne değildir ve Didem'i bir aşk evliliği sonucunda doğurmamıştır. Didem bu kanaati annesinin gençlik fotoğraflarını görünce edinir. Üniversite okuyan ve fotoğraflarda neşeli olan Hicran, evlendikten sonra ve doğum yaptıktan sonra soğuk, somurtkan ve bıkkın bir kadın olur. Didem, annesi ile babası arasındaki sevgisiz ve tutkusuz evliliği de sık sık düşünür. Didem'e göre ailesinde ve toplumun pek çoğunda sevgisizlik genetik bir mirastır. Parçaları birleştirince Didem, anneannesi Kamile Hanım'ın da annesi Hicran'ın da sevdikleri adamlarla evlenemediklerini anlar. Üstelik bu kadınların evlendikleri adamlar da kocalığı, babalığı bir görev gibi sürdüren adamlardır. Dışarıya verilen bu geleneksel aile görüntüsünün altındaki sırlar ise halının altına süpürülür ve böylece "kutsal aile", "toplumun en küçük birimi olan aile" tehlikeye atılmaz. Oysaki bunun karşısında anne olmayı reddetmek veya anneliği tercihe dönüştürmek daha sağlıklı bir toplum yapısının kurulmasına olanak verir. Didem'e göre; mecburî evlilikler, tutkusuz sevişmeler ve bir miras gibi sahiplenilmeye çalışılan annelikler toplumun başlıca yaralarıdır. Didem, toplumdaki kısır döngüyü şu şekilde ifade eder:

Her-kadın-anne-doğar. Her-kadın-anne-doğar. Her-kadın-anne-doğar. Bunu da söylediler. Aslında kimsenin kız çocuğu doğurduğu yoktu. Doğurulan yeni bir anneydi. Anneannen Kâmile Hanım, senin anneni doğurmuştu. Kendi kızını değil. Annen Hicran, Rüya'nın annesini doğurmuştu. Gözü gibi sevmek için adını Didem koyduğu bebeği değil. Sen şimdi bu döngüyü kırdın. Neslin devamına ağır darbe. Rüya yeni bir anne doğuramayacak. Bunu planlamamıştın. Aksine, hep korktun. Onu doğurduğun ve kucağına aldığın ilk günden beri korkuyorsun. Her kadın anne doğar, deseler de korkuyorsun. Söylediğinin aksi olmasından. Anne doğmamış olmaktan, çibanbaşlarından (Zileli, 2018, s. 11).

Didem, sevgisiz hayata başkaldırmak ve kendini bu kötü mirastan kurtarmak ister. Hayatına pek çok erkek girer; ancak istediği şekilde sevilmez. Bu sevilme duygusu da onu sarhoş olduğu bir gece doğru düzgün tanımadığı bir adamla birlikte olmaya yönlendirir. Bu şekilde yaralarını saracağını düşünen Didem, bir süre sonra hamile olduğunu öğrenir. Didem'in annelik ile imtihanı da burada başlar. Didem; babasının onu evlatlıktan reddetmesine, doktorun babasız çocuk doğurma konusundaki uyarılarına ve annesinin, arkadaşlarının ekonomik ve fiziksel yüklere dair anlatılarına rağmen 35 yaşında anne olmayı seçer. Doğurmaya karar verdiği bu aşamada Didem'in en çok sorguladığı nokta, bir kadının çocuk sahibi olmasının nedenidir. Didem, kadınların bu sorunun cevabını pek düşünmediklerini ve hatta sonrasında yaşayacaklarını hesaba katmadıklarını fark eder. Didem her ne kadar anneliği bir tercih olarak görse de bir süre sonra kendisi de bu sorunun cevabını aramaktan vazgeçer. Corinne Maier'in ifadesiyle "[h]ayatın anlamı sorusuna üreyerek yanıt vermek, soruyu sonraki nesle aktarmaktır" (2015, s. 81). Didem de bu kararıyla içindeki boşlukları dolduracağını, hayatın anlamını bulacağını ve bir anlamda ailesindeki sevgisiz anne profillerini kıracağını düşünür. İlk başlarda bu profil değişir ve Didem annesinin, arkadaşlarının beklentilerinin üstünde bir anne olur. Ancak annelik, Simone de Beauvoir'ın da dediği gibi ayrıcalıklı bir kendini gerçekleştirme biçimi değildir ve çocuk sahibi olmayı hayatında bir değer olarak gören anneler bile yaşamlarını doğrulama işini başkasının ellerine verdikleri için rahatsız olurlar (Akt. Durmuş, 2022, s. 224).

Didem, Rüya doğduktan sonra evine gelen arkadaşlarının anneliği üzerinden de bazı sorgulamalar yapar. Arkadaşları Zuhal, Aynur ve Özlem üzerinden yapılan bu sorgulamalarda kadınların ortaklaştığı nokta anneliğin getirdiği yüklerdir. Zuhal için bu, annelikle birlikte cinsel hayatın bitmesi, Aynur için çocuğun kendisine bağımlılığı, Özlem için ise kariyerine bir engel oluşturmalarıdır. Didem, ilk başlarda bu sıkıntıları yaşamasa da iki yıl sonra midesindeki o boşluğu ve yanmayı tekrar hissetmeye başlar. Çünkü artık Didem için de anneliğin yanında kariyer ve cinsellik arzuları vardır. Ancak toplumsal yapı, Didem'i bu roller içerisinde zorlamakta ve ona sürekli anneliğin kutsallığını hatırlatmaktadır. Bu sebeple Didem, arkadaşı Zuhal'ın kocası ile yasak bir aşk yaşamaya başladığında kendini kötü hisseder. Çünkü Didem, kadınlığını öne çıkarmak suretiyle anneliğini arka plana itme korkusu yaşar. Özellikle romanın son kısımlarında Didem'in Rüya uyurken Fırat ile birlikte olması ve bu eylemden sonra hissettiği suçluluk duygusu dikkate değerdir. Romandaki cinayet de bu aşamadan sonra işlenir. Bir anlamda Didem karakteri etrafında "annelik içgüdü" söylemi de yerle bir edilir. Estela V. Welldon, *Anne: Melek mi, Yosma mı?* kitabında bu konuyu detaylı bir şekilde irdeler. Welldon'a göre; toplum, anneliği kutsallık halesi etrafında konumlandığı için bir annenin sapkın olabileceğini düşünmez. Bunda kadının penis sahibi olmaması ve bir erkek gibi etrafına zarar veremeyeceği düşüncesi de etkilidir (2001, s. 23). Welldon ise klinik deneyimlerine dayanarak bir annenin de sapkın olabileceğini ortaya koymuş ve annelik içgüdü diye bahsedilen şeyin var olmadığını vurgulamıştır (2001, s. 23). Nitekim Didem örneğinde de görüldüğü gibi annelik mucizeler yaratmamış, toplumun beklentileri baskı oluşturmuş ve sapkınlığa ulaşmıştır. Irmak Zileli bu romanında muğlak bir cinayet üzerinden annelik meselesine yaklaşırsa da son dönemlerin en önemli konusunu ele alır. Bu açıdan roman, sadece "marjinal" bir annenin anlatımı değil, toplumun bir kadına yüklediği anneliğin sorunlu yanlarıdır. Kariyeri, anneliği ve kadınlığı arasında parçalanmış karakterler ve bir anlamda onların bu yüklerle başa çıkma/çıkamama durumları anlatılır.

Aynı tavır, Irmak Zileli'nin *Gölgesinde* (2017) romanında da vardır. Bu eser, meseleye *Gözlerini Kaçırma* romanıyla benzer bir taraftan yaklaşır. Fikret isimli bir psikiyatrist ile evli olan Leyla, tıpkı yukarıda bahsettiğimiz Didem karakteri gibi anneliğe, kadınlığa ve eş olmaya dair sorgulamalarda bulunur. Leyla özellikle annesinin hayatı üzerinden ilerler. Leyla'nın annesi, eğitilmiş bir kadındır ve doktora tezini savunurken intihal ile suçlanmıştır. Leyla'nın babası da öğretim üyesidir ve bu olaylar olurken eşini yeterince savunmamıştır. Leyla'nın annesi kariyeri yarıda kalan, çocuk ve ev işlerine hapsedilen mutsuz bir kadındır. Baba ise profesör olur, başka kadınlarla da ilişki kurar ve evdeki yaşamın dışındadır. Bu durum, Leyla'nın annesini hasta eder ve onun ruhsal sıkıntılar içerisinde boğulmasına sebep olur. Nitekim kadın, kaza mı intihar mı olduğu belli olmayan bir olayda ölür. Annenin mutsuzluğu ise kızı Leyla'ya miras kalır ve o da annesi gibi mutsuz bir evliliğin içerisinde boğulur. Fikret; tıpkı Leyla'nın babasının annesine yaptığı gibi onun hayatını kontrol altına alır; Leyla'nın kıyafetlerine, yazdıklarına müdahale ederek onu silikleştirir. Leyla, hamile kaldığını öğrendiğinde habere sevinmez ve bir süre sonra da bebeği kaybeder. Bazı testleri yaptırmayı ihmal ettiği sonradan ortaya çıkar. Bir anlamda Leyla, kendisi gibi mutsuz bir çocuk doğurmak istemez ve bilinçaltı bu testleri ona unutturur (Zileli, 2017b, s. 55). Chollet'in ifadesiyle "çocuk yapmamak demek, (...) ailenin önceki nesillerinden birikmiş ve size miras kalmış - bazen ezici ağırlığı olan- bir valiz dolusu hikâyeyi, kaderi, acıyı ve hazineyi devrettiğiniz birinin olmayacağını bilmek demektir" (Akt. Eke, 2022, s. 228). Üstelik Leyla, bir daha hamile kalamayacağını da öğrenir; ancak bu haber onda bir hafiflik hissi yaratır. Leyla için anne olmak toplumda yaygın olarak düşünüldüğü gibi bir çocukluk hayali değildir. Bundan sonra Leyla için sadece eseri/yürüyüşü/hayatı/düşünceleri vardır ve bu yeni yaşam onun için özgürlük demektir. Böylece Leyla, annesi gibi bir anne olmayacak ve

kendisi gibi mutsuz bir çocuğu dünyaya getirmeyecektir. Burada önemli olan bir ayrıntı da Leyla'nın annesinin otuz altı yaşında ölmesi ve onun da çocuğunu aynı yaşta düşürmesidir. Bu sayede romanda Leyla'nın annelik travmasıyla kendi annesinin travmalı hayatı iç içe geçirilir ve anneliğin kuşaklar boyu birbirini etkileme süreci vurgulanır. Leyla'nın kocası Fikret ise yetiştirme yurdunda büyümüştür ve o da mecburî anneliklerin bir kurbanıdır. Romanda Fikret ile polis memuru arasında geçen konuşma tercih edilmemiş, zoraki anneliklerin açtığı yaraları özetler:

“Yok yok, işin gerçeği bu,” diye devam etti Fikret, “hepimizin ruhunu sakatlamışlar. Siz haklıydınız demin, hani dediniz ya sevilmemişsiniz diye. Doğru lafa ne denir? Benimseyememişler anne olmayı. Emzirememişler. Kucaklayamamışlar. Adayamamışlar kendilerini. Hasta etmişler hepimizi. Siz şanslısınız, şanslısınız ki sevmiş ananız sizi. Baksana saçını bile süpürge etmiş.” (Zileli, 2017b, s. 155).

Irmak Zileli'nin gençlik romanı olarak geçen *Bozuk Saat* (2019) ve *Arkadaşım İçin* (2022) adlı kitaplarında da yer yer annelik meselesine göndermeler yapılır. Ayrı ayrı hikâyelerden oluşan *Bozuk Saat*'te kızıyla çatışmalı ilişkisini düzeltmeye çalışan Zeliha, anne olmaktan korkan ve getirdiği yüklerden bunalan Selen gibi karakterler dikkat çeker (Zileli, 2019, s. 141, 159). *Arkadaşım İçin* romanı ise ergen bir kız olan Ezgi ile eskici çırağı Yunus üzerinden arkadaşlık ve aile meselelerini sorgular. Bu iki karakteri bir araya getiren ise Yunus'un yüzündeki büyükçe bir lekedir. Resme yeteneği olan Ezgi için Yunus bulunmaz bir malzemedir. Bu sayede başlayan ilişki, bir arkadaşlığa dönüşür ve roman boyunca da ikili yetiştirme yurdunda büyüyen Yunus'un ailesini bulmaya çalışır. Bir yandan da Yunus gibi alt sınıftan bir çocuk ile arkadaşlık kuran kızlarına tepki gösteren anne baba ve onların kızları ile olan çatışmaları anlatılır. Bu anlamda Irmak Zileli gençlere yönelik yazdığı bu iki eserinde -diğer romanlarındaki kadar olmasa da- aileyi ve aile ilişkilerini görünür kılar. Romanın sonunda Yunus ailesini bulur; ancak anneliğin dünyaya bir çocuk getirmekten ibaret olmadığını anlar. Yunus, Ezgi'ye “[e]ğer ki benim bir ailem varsa, o da sensin” diyerek kurulan bağların daha önemli olduğuna dikkat çeker (Zileli, 2022a, s. 188).

Irmak Zileli'nin *Son Bakış* (2019) ve *Bende Ölen Sensin* (2022) romanları ise annelik meselesine odaklanmamakla beraber alt satırlarda değerlendirilmesi gereken örnekler sunar. *Son Bakış* romanı Gürcü Tina'nın bir mülteci olarak Türkiye'deki zorlu hayatını anlatır. Bir balerin olan Tina, Kaveh adlı İranlı bir şaire âşık olur ve onunla birlikte Türkiye'ye giriş yapmaya çalışır. Ancak Kaveh siyasi meselelerden dolayı tutuklanır ve Tina yapayalnız kalır. Kaveh'i ele veren ise Tina'nın ona yönelik endişeli son bakışıdır. Tina daha da Kaveh'ten haber alamaz. Bu acı olaya rağmen Tina devam etmelidir ve bilmediği bir ülkede hayatta kalmalıdır. Bunun için de çok az bir ücrete, sigortasız bir şekilde yaşlı, yatalak bir kadına bakıcılık yapar. Yaşlı kadının kızı Seval ise Tina'nın patronudur ve ona hiç de iyi davranmaz. Bir patron olarak özellikle de kaçak işçi çalıştıran bir patron olarak Seval, Tina'dan hem faydalanır hem de onu hiçe sayar. Seval için Tina kendi dilinde konuşmamalı, gezmemel, penceresi olmayan küçücük bir odada yatmalı, az yemeli, bale yapmamalı ve asıl kimliğine dair hiçbir şeyi barındırmamalıdır. Bu sebeple kadın, evin her yanına kameralar koyarak Tina'yı gözetler. Seval'e göre Tina sadece bir hasta bakıcı olmalı ve kendisinin izin verdiği ölçüde yaşamalıdır. Tina'ya karşı bu ötekileştirme mahalleli tarafından da tekrarlanır. Bakkal Hasan için Tina taciz edilecek bir bedendir; çocuklar için ise o bir sokak köpeğinin adıdır. Tina anahtarını evde unuttuğunda da patronunu işte bu sebeple arayamaz. Seval, Tina'ya anahtarı unuttuğu için kızacak ve çağrılan çilingirin parasını da maaşından kesecektir. Bu gerçek, Tina'yı beş katlı bir apartmanın çatısına çıkarır ve oradan evin balkonuna geçmeye çalışırken

düşmesine sebep olur. Romanın asıl kısmı da Tina'nın çatıdan düşmesinden öldüğü ana kadar yarı bulanık bilinçle hayatını sorgulamasıdır. Başına toplanan insanların bir nakarat gibi tekrarladıkları "Bu şey değil miydi, hani şey ya..." sözleri Tina'nın değersizliğini ortaya koyar:

Eli kıpırdıyor gördünüz mü?

Bu şey değil miydi, hani şey ya....

İstemsiz kıpırdıyor bir kere.

(...)

Moldovyalı mıydı bu?

Ukrayna galiba.

Suriyeli olmadığı kesin.

Moldovya'ydı Moldovyalı (Zileli, 2021, s. 29).

Tina'nın bu sürede aklına gelen ise Gürcü dilindeki ifadesiyle "deda" dediği annesi ve "bebia" dediği anneannesidir. Bu sebeple kesik kesik de olsa Tina'nın annesine ve anneannesine dair çıkarımlar yapmak mümkündür. Bu kadınların sert ve soğuk bir yapıya sahip oldukları, zorlu bir hayat yaşadıkları ve mutsuz oldukları ortadadır. Anneanne ailesi kamplarda öldürülmüş, yetim büyümüş ve "erk" in çıkardığı savaşlar içerisinde ezilmiştir. Hayatı boyunca da bu kadın; bir kız çocuğu olmanın, kadın olmanın ve anne olmanın zorluklarını yaşamıştır. Öteki ve yetim olmanın verdiği hınç ise kendi kızı ile olan ilişkisini etkilemiştir. Tina'nın annesi ise bu hıncı bir miras gibi devralmış, o da kendi kızına yansıtmıştır. Bu sebeple Tina'nın annesi ile olan ilişkisinde bu döngünün izlerine rastlamak mümkündür. Tina'nın âşık olması ve özellikle sevdiği adamla gideceğini söylemesiyle bu çatışma had safhaya çıkar. Tina da kaderden kaçamaz ve anneannesine ile annesi gibi mutsuz olur. Ancak onun tek farkı erken ölümüyle bu mutsuzluğu aktaracak bir mirası olmamasıdır.

Yazarın son romanı *Bende Ölen Sensin* ise kentli-beyaz yakalı Volkan karakteri üzerinden daha çok "erkeklik" meselesini sorgular. Roman, Volkan'ın bir barda karıştığı kavgayla ve kafasına aldığı darbeye başlar. Volkan'ın hastane süreci ve hafızasıyla ilgili sorunları hayatını sorgulamasına sebep olur. Bu sorgulama esnasında karşısına çıkan üç önemli konu ise kadınlarla ilişkileri, iş hayatı ve ailesidir. Kendisini "flörtöz bir adam" (Zileli, 2022b, s. 111) olarak tanımlayan Volkan, cinsel başarısızlık korkusu yaşar ve bu korku onun kadınlarla sağlıklı ilişki kuramamasına sebep olur. Romanın ilk kısımlarında Volkan'ın eski ve yeni sevgilileri üzerinden yaşadığı erkeklik krizine dair önemli detaylar verilir. İş hayatı ise Volkan'ın ikinci kendini ispatlama ve "erk" olma alanıdır. Kırk yaşında bir reklamcı olarak Volkan, yaptığı anlaşmalarla ve ilişki ağlarıyla mutlak güç olma çabasına girer. Ancak hastane süreci ve hafıza sorunları işlerin o olmadan da başarılı bir şekilde yürüdüğünü gösterir. Bunun üzerine Volkan iş yerinden ayrılır, parasını borsaya yatırır ve kendine yeni bir şirket kurma amacıyla arkadaşlarını yanına toplar. Ancak işler Volkan'ın planladığı gitmez ve borsada büyük kayıp yaşayarak parasını tamamen kaybeder. Bundan sonra Volkan için şehri terk etmek ve küçük bir yerde yaşayan ailesinin yanına göç etmek tek çözümdür. Aile ise toplumun küçük bir birimi olarak Volkan'ın yaşadığı "erkeklik" krizlerinin temellendiği yapıdır. Buna sebep olan da sert baba profilidir. Romanın özellikle bu kısımları Volkan'ın kişiliğini ve krizlerini anlamaya; aynı zamanda da annesine dair çıkarımlar yapmaya imkân verir. Buna göre; Volkan'ın annesinin silik bir karakter olduğunu, ailede hâkimiyetin babada olduğunu görebiliriz. Nitekim Volkan eski fotoğraflara baktığında ve annesinin yazdıklarını

bulduğunda ona dair pek de bir şey bilmediğini fark eder. Volkan genç yaşta kanserden ölen annesinin bir kardeşi olduğunu da cenazede öğrenir. Bu kadın ile ailesi arasına set çeken de babadır ve baba eşinin de oğlunun da hayatında travmalar yaratır. Ancak romanın sonunda baba, alzheimer hastası olup kendi oğlunu bile tanımayacak hâle gelir. Bu anlamda Volkan için aile -onun üslûbuyla- “Ne çetrefil işler abi. Ailen mi var derdin var işte. Ağırılık çöktü üzerime” diye tanımlanacak bir yapıdır (Zileli, 2022b, s. 234). Bu sebeple Irmak Zileli'nin diğer romanlarında da bahsedildiği gibi mecburî evlilikler ve doğumlar mutsuzluğun ve yaraların nesiller boyu tekrarlanmasına sebep olur. Volkan'ın eğlenceli bir kişilik profili çizmesinde de üslûbunda da bu yaraların örtülme çabaları gizlidir.

Sonuç

Irmak Zileli'nin 2011 yılından 2022 yılına kadar yayımlanan yedi romanında annelik öne çıkarılan meselelerdendir. Yazarın özellikle *Eşik*, *Gözlerini Kaçırma* ve *Gölgesinde* romanları kadın olmayı, anneliği, ebeveynliği sorgulayan metinlerdir. *Gözlerini Kaçırma* romanı ise Didem karakteri üzerinden özellikle annelik konusuna odaklanır. Didem, anne olmayı bir tercih üzerinden okuması ve yine bir tercih üzerinden bunu sonlandırması açısından önemli bir yerde durur. Irmak Zileli, Didem karakterini ve onun ailesindeki kadınların anneliğini ön plana çıkararak kuşaklar boyu sergilenen annelik algısını ortaya koyar. Buna göre; annelik, sorgulanmamış ve pronatalist politikaların bir parçası olarak benimsenmiştir. Eğitilmiş, özgür ve orta sınıf Didem ise bu döngüyü kırmış ve bu politikaların oldukça dışına taşan bir tarzda çocuk sahibi olmuştur. Zileli, Didem karakterinin arkadaş çevresi üzerinden de çeşitli anne profillerine yer vermiştir. Bu profillere göre annelik, “kutsal” görülmekle birlikte birtakım eleştirilere tabi tutulmuştur. Bu eleştirilerin başında da çocuk sahibi olmanın kişisel alanı yok etmesi, fazlasıyla sorumluluk yüklemesi ve kariyere uzaklaştırması gelir. Üstelik çocuk, kadının eş ile olan ilişkisini etkilemekte ve cinselliği de sekteye uğratmaktadır. Toplum anne olan kadına belli başlı görevleri yüklemekte ve bir kadının arzularını ön plana çıkarmasını “sapkın” annelik olarak kodlamaktadır. Bu sancılar içinde kıvranan Didem için ise çıkış yolu bu döngüyü kırmaktır. Bu sebeple Didem, kızı Rüya'yı öldürür ve kız çocuklarına yüklenen bir sonraki neslin annesini doğurma misyonunu ortadan kaldırır. Romandaki cinayet, gerçek olarak okunabildiği gibi sembolik okumalara da elverişlidir. Marjinal bir örnek üzerinden işlenen konu, anneliğin günümüzdeki algılanışını göstermesi açısından önemlidir. 2014 yılında yazılan bu roman üzerinden anneliğin eskisinden daha çok sorgulandığını ve dümenin çocuksuzluktan yana kırıldığını söyleyebiliriz. Ancak yine de anneliğin getirdiği yüklerden bahsedilirken “kutsallık” halesini dağıtmaktan çekinildiği ve daha yumuşak bir söyleme geçildiği gözlenmektedir. Irmak Zileli'nin *Gölgesinde* romanındaki Leyla da anne olmayarak dikenli bir yolda yürümeyi seçer. Böylece Didem de Leyla da evliliği, anneliği bir başarı olarak görmemekte ve yaygın olana karşı durma cesaretini göstermektedirler. Yazarın ilk romanı *Eşik*'te ise anne olmak ve bir çocuğu yetiştirmek başlı başına bir devrim olarak görülür. Bu sebeple çatışmalar, umut ve umutsuzluklar bir aradadır. Bu çatışmalı ebeveynlik deneyimleri, anne olma korkuları yazarın gençlik romanı olarak değerlendirilen *Bozuk Saat* ve *Arkadaşım İçin* adlı eserlerinde de görülür. Yazarın *Son Bakış*, *Bende Ölen Sensin* romanlarında da annelik satır aralarında dikkat çeken meselelerdendir. Zileli'nin eserleri ve bu eserlerde kurguladığı karakterler, kendi içlerinde yaşadıkları çatışmalarla toplumsal yapıdaki değişikliklerin temsilcileri olurlar. Avrupa ve Amerika'da 1970'li yıllardan itibaren “childfree” kavramı etrafında gündeme gelen bu konu Türkiye'de “henüz” konuşulmaya başlanmıştır. Artık kadınlar, anneliğin çeşitli sebeplerle kendilerine uygun bir deneyim olmadığını itiraf etmekte ve kendi tercihleri üzerinden bir hayat yaşamaktadırlar. Üstelik anne olmayı reddetmek

veya anneliği bir tercih üzerinden okumak aile kurumu üzerinde bir tehdit değildir. Aksine bu tercih, daha sağlıklı ve sevgi dolu ailelerin kurulmasına ve toplumsal yapının da sağlamlaşmasına imkân tanır. Böylece çocuk sahibi olmak; herkes çocuk sahibi olduğu için değil bilerek, isteyerek, fiziksel ve psikolojik yükünü düşünerek tercih edilen bir eylem hâline gelir. Ancak bu tercihi yapabilen kadınlar -Irmak Zileli'nin romanlarında da gözlemlendiği gibi- hala avantajlı bir sosyal statüye sahip olanlardır.

Kaynakça

- Avison, M.-Furnham, A. (2015). Personality and Voluntary Childlessness. *Journal of Population Research*, 25 (1), 45-67.
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı Annelik mi?* (çev. Ayşen Ekmekci). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bahar, B. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Annelik Rolü: Elisabeth Badinter ve Eleştirel Annelik Teorisi*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Başer Çoban, S. (2012). *Tanzimat'tan Servet-i Fünûn'a Anneliğin Kaybı ve Çocuksuzluk*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Blackstone, A. (2023). *Gönüllü Çocuksuzluk-Aileyi Baştan Tanımlayan ve Yeni Bir Bağımsızlık Çağı Yaratan Hareket*. (çev. Hilal Dikmen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buhr, P.-Huinink, J. (2017). Why Childless Men and Women Give Up on Having Children. *European Journal of Population*, 33 (4), 585-606.
- Demirdirek, A. (2011). *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*. Ankara: Ayizi Yayıncılık.
- Dowling, C. (2022). *Sindrella Kompleksi: Çağdaş Kadının Bağımsızlık Korkusu*. (çev. Selçuk Budak). İstanbul: Afrika Yayınları.
- Durmuş, Gökay (2022). *Feminist Edebiyat Kuramı Bağlamında Gülten Akın Şiiri*, Ankara: Günce Yayınları.
- Eke, P. (2022). *Tercihen Çocuksuz-Kadınlık Arzuları Değişirken*. İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Enloe, C. (2003). *Muzlar, Plajlar, Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*. (çev. Berna Kurt, Ece Aydın). İstanbul: Çitlenbik Yayınları.
- Gillespie, R. (2003). Understanding the Gender Identity of Voluntarily Childless Women. *Gender and Society*, 17 (1), 122-136.
- Gürbilek, N. (2004). *Kör Ayna, Kayıp Şark-Edebiyat ve Endişe*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karakoç, İ. (2008). *Bir Elde İğne Bir Elde Kitap-Şemseddin Sâmî ve Osmanlı Kadınları*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kodaman, B. ; Saydam, A. (1992). *Tanzimat Devri Eğitim Sistemi. 150. Yılında Tanzimat*. (haz. Hakkı Dursun Yıldız). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 475-496.
- Kurnaz, Ş. (2013). *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Maier, C. (2015). *Çocuk Yapmamak İçin 40 Neden*. (çev. Z. Canan Özatalay). İstanbul: Esen Kitap.
- Mardin, Ş. (1991). *Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma. Türk Modernleşmesi Makaleler IV*. İstanbul: İletişim Yayınları, 23-81.
- Miller, T. (2010). *Annelik Duygusu-Mitler ve Deneyimler*. (çev. Gül Tunçer). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Parla, J. (2018). *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rijken, A. J.-Merz, E. M. (2014). Double Standarts: Differences in Norms on Voluntary Childlessness for Men and Women. *European Sociological Review* 30 (4), 470-482.
- Sever, M. (2015). Kadınlık, Annelik, Gönüllü Çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den *Kadınlık mı Annelik mi?*, Tina Miller'dan *Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler* ve Corinne Maier'den *No Kid* Üzerinden Bir Karşılaştırmalı Okuma Çalışması. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 7 (2), 72-86.
- Şen-Sönmez, Ü. (2021). *1980 Sonrası Kadın Yazarların Romanlarında "Annelik"*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu. Doğum İstatistikleri, 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2022-49673> (Erişim Tarihi: 20.05.2023).
- Welldon, E. V. (2001). *Anne: Melek mi, Yosma mı?-Anneliğin İdealleştirilmesi ve Alçaltılması*. (çev. Semra Kunt Akbaş-Can Kurultay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Zileli, Irmak (2017a). *Eşik*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Zileli, Irmak (2017b). *Gölgesinde*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Zileli, Irmak (2018). *Gözlerini Kaçırma*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Zileli, Irmak (2019). *Bozuk Saat*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Zileli, Irmak (2021). *Son Bakış*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Zileli, Irmak (2022a). *Arkadaşım İçin*. İstanbul: Günışığı Kitapları.
- Zileli, Irmak (2022b). *Bende Ölen Sensin*. İstanbul: Everest Yayınları.